

Šklifov, Blagoj: *За разширението на диалектната основа на българския език и неговото обновление.* 'A bolgár irodalmi nyelv nyelvjárási alapjának kiszélesítése és megújítása'. София, 2002.

A XX. század kilencvenes éveinek elején bekövetkezett társadalmi átalakulás és átrendező-dés csaknem azonnal megmutatkozott az egyes dél-kelet európai irodalmi nyelvek fejlődésében is, mégpedig közvetlen és közvetett módon is. Közvetlen módon az új standard nyelvek deklarálását érthetjük, például a horvát és a szerb nyelv önálló státuszának nemzetközi elfogadtatását. Ez azonban csupán a kezdet volt, hamarosan irodalmi nyelvi státusz igényével lépett fel a bosnyák vagy boszniai nyelv (bosanski ~ bošnjački jezik), s ezt el is érte. Kezdenek kibontakozni a montenegrói (Crna Gora-i) irodalmi nyelv standardizálásának alapvonalai is. Természetesen ezek a folyamatok hosszú, a horvát és a szerb nyelv esetében évszázados saját fejlődésre tekintenek vissza, hiszen az 1850-óta létező nyelvi egység (szerbhorvát vagy horvátszerb nyelv) Roland Marti terminusával élve csupán kikényszerített egység volt, amely magában hordta már a születése pillanatától felbomlásának csiréit (vö. Marti 1993: 289–317).

Más a helyzet a fentebb említett úgynevezett közvetett hatás tekintetében. Itt konkrétan – amint majd ez az ismertető munkából is kitűnik – szintén a történelmi nézőpontkülönbségek játsszák a főszerepet, ami jól érzékelhető a macedón nyelv státuszának, önálló standard jellegének bolgár részről történő elvitatásában.

E történelmi, kultúrpolitikai és nyelvi helyzet megértéséhez legalábbis nagy vonalakban ismernünk kell a szláv nyelvek (esetünkben a déli szláv nyelvek) fejlődésének kiindulópontját és jellegzetes vonásait. Ez a magyar szakmai körök és a szó tágabb értelmében vett „művelt nagyközönség” számára is érdekes és fontos lehet, elsősorban a déli szláv nyelvekkel több mint egy évezrede fennálló kölcsönös kapcsolataink okán.

Szétválásuk előtt a szlávok egy közös nyelvet beszéltek. Ez a közös nyelv később két nagy dialektuskontinuumot képezett, amelyekből az egyes szláv nyelvek differenciálódással alakultak ki. Ebben a nyelvi kontinuumban a népesség anyanyelvként genetikailag természetesen rokon és egymáshoz közelálló nyelvi formákat használt, amelyek egymásba átmenő dialektusok láncolatát képezték. A kontinuumnak ezen formáját az írásbeliség, az írott nyelv megjelenése bontotta meg. A nyelvek írásban történő rögzítése nyelvi egységesülést, de politikai elkülönülést is eredményezett.

A felbomlás során két nagyobb kontinuum alakult ki: az északi és a délkeleti. Egyes kutatók szerint létezett egy közös délszláv alapnyelv is (vö. Moguš 1970). A déli szláv nyelvterületeken egymásba átmenő nyelvjárások alkotta dialektuslánc mutatható ki. A déli szláv terület már kb. 13 évszázada létezik, mint egybefüggő zóna, amelynek területén a változások számos gyűjtőpontból hullámszerűen terjedtek különböző irányokba. Az érintkezési területeken a dialektusok között sok közös vonás alakult ki, s így a nyelvek közötti határt is nehezen lehet megállapítani.

Az egymással szomszédos standard nyelvek kapcsolatai különbözők lehetnek. Az egyes eseteket magához a szóban forgó kontinuumhoz rendelhetjük úgy, hogy a standard nyelveket és az e nyelveken belüli változatokat különböztetjük meg az önálló standard nyelvektől. Így tulajdonképpen egy négy típusból álló modellt kapunk: az egy standard nyelven belüli változatok, a némiképp önálló változatok, a rokon nyelvek és az önálló standard nyelvek modelljét (vö. Nyomárkay 2002: 204–13).

Az úgynevezett változatmodell érvényesült például a szerbhorvát (horvátszerb) nyelvben 1850-től, a bécsi egyezmény aláírásától egészen Jugoszlávia felbomlásáig annak ellenére, hogy a szerb és a horvát irodalmi nyelv önálló, egymástól sok tekintetben független fejlődési utat járt be. Hasonló helyzet alakult ki a rövid ideig kodifikált és elfogadott csehszlovák nyelvvel, azzal a különbséggel, hogy a szlováknak olyan önálló fejlődése, mint a horvátnak vagy a szerbnek, nem volt. A legfiatalabb standard szláv nyelv a macedón, amely hivatalosan és elismerten 1945 óta létezik. A bolgár és külföldi nyelvészek jelentős részének véleménye szerint nem is lehet önálló standard nyelvről beszélni, hiszen a macedón nem más, mint a bolgár nyelvnek egyik nyugati dialektusa. Ez a kérdés kerül ismét napirendre az ismert bolgár nyelvész, a pár hónapja (2003 őszén) elhunyt Blagoj Šklifov tanulmányában, amely röpirat formában „За разширението на диалектната основа на българския книжовен език и неговото обновление” (A bolgár irodalmi nyelv nyelvjárási alapjának kiszélesítése és megújítása) címmel jelent meg.

A macedón nyelv a vele közeli rokonságban álló bolgár nyelvvel a déli szláv nyelvek keleti csoportjába tartozik; tipológiai tekintetben pedig a bolgárral, a románnal és az albánnal együtt az úgynevezett balkáni nyelvsvövetség tagja.

A macedón nyelvet az 1944. augusztus 2-án kelt politikai kiáltvány deklarálta egy önálló standard nyelvvé, ezzel a déli szláv nyelvek csoportja egy, a bolgár nyelvhez közel álló nyelvvé bővült. Bolgár részről a mai napig „nyugat-bolgár helyi nyelvjárásnak” tekintik, és vitatják független, standard nyelvi jellegét, noha az már több mint fél évszázados múltra tekint vissza, Macedóniában kötelező (hivatalos) nyelv, amelyet a szaktudomány és a nyilvánosság is elismer.

1991-ben kikiáltották a független Macedón Köztársaságot, amely békésen vált ki Jugoszláviából.

A nyelvi kérdés – mint említettük – a tudományt már az önálló Macedónia létrejötte előtt is foglalkoztatta, a nyelven kívüli tényezők nyelvfelfogásra gyakorolt hatásának kutatása és interpretálása azonban az utóbbi időben természetesen új lendületet vett.

Blagoj Šklifov rövid művében kísérletet tesz a bolgár irodalmi nyelv nyelvjárási alapjának szélesítésére. Tanulmányában az a felfogás fejeződik ki, amelynek alapján a macedón nyelv a standardizált önálló irodalmi nyelv státuszából (a Marti-féle modellben két fokozattal is „hátrébb” kerülve) nem csupán a változatmodellel lenne jellemezhető, hanem egy nyelven belüli változattá minősülne vissza.

A könyv külső borítója külön említést érdemel. A borító elején egy megkoronázott „Б” betű (redukált „u” hangértékű) látható, amelyből egy könnycsepp vagy vércsepp hullik le. Ezzel a szerző a tanulmány tartalmára is utal, mivel ez a könnyező vagy vérző „Б” graféma a középpontja több nyelvi vitának a macedón ábécét illetően. Az „Б” graféma összeköti a tanulmány címét az egyik tézissel, miszerint a macedón ábécé nem „legitim”. Ezt a tézist a szerző két indokkal támasztja alá. Az első indok az, hogy a megszálló hatalom vezette be, a második, hogy a 10 tagú bizottság, amelynek feladata volt dönteni az „Б” betű sorsáról, nem hozott többségi döntést, mert a szavazás végén egyenlően oszlottak el a szavazatok.

A tanulmány alaptézise, amelynek bizonyítására törekszik a szerző, hogy a délnyugati (Cseresznic, Koszturszko falu, a mai Macedónia területén) és a délkeleti (a Sztrandzsa hegység környéke) bolgár dialektusok egyazon nyelv nyelvjárási. Nem lehet egy adott nyelvjárást irodalmi nyelvvé deklarálni, a többi nyelvjárás szókincsét pedig egyszerűen nyelvjárási alaknak minősíteni. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a nyelv természetes fejlődésébe kívülről, kötelezővé deklarált minősítésekkel avatkozunk bele.

Az egységes irodalmi nyelvet azért kell létrehozni, hogy egyesítse a nemzetet. Az 1945-ös bolgár nyelvi reformnak a nemzeti egyesítés szellemében kellett volna történnie, nem pedig a nyugati és keleti nyelvjárási szembeállításával. A reform után az egyes kiadványok technikai szerkesztői önkényesen döntöttek arról, hogy mely szó irodalmi és mely szó nyelvjárási alak. Ezzel nagy kárt okoztak a bolgár irodalmi nyelv szókincsének.

A tanulmány több kulcspontját is ki kell emelni. Az első kulcspont, amelyet a szerző részletesen ismertet, Marin Drinov és követőinek koncepciója. Szerintük a monodialektológikus modell kell, hogy az irodalmi nyelv alapja legyen. Lehetséges-e azonban egy irodalmi nyelv kialakítása az irodalmi nyelv alapjául vett dialektuson kívüli nyelvjárások teljes kiiktatásával? Šklifov bírálja Marin Drinov munkásságát. Ellenpéldaként a magyar irodalmi nyelvet hozza fel, amelynek nyelvi alapja polidialektológikus modell. A magyar nyelvújítók az összes dialektus figyelembevételével állították össze az egységes irodalmi nyelvet. Például a *párna* szóra három alakot találhatunk: *fejál* (recte: *fejálj* D. M.), *párna*, *vánkos*. A *fejál* már nem használt szó. A másik kettő azonban egyenértékű, hasonlóan a *felhő* ~ *felleg* szavakhoz. A magyar nyelvújítók több ezer szót is létrehoztak ahhoz, hogy a magyar nyelv felzárkózzék az európai kultúrához. Ha azonban egy fogalomra, tárgyra több nyelvjárási alakot találtak, mindet ismertették, ezzel lehetőséget teremtettek arra, hogy a szavak közül elterjedjen vagy eltűnjön egyik, illetve másik változat. Ezzel szemben a bolgár szótárakban például a *крак* (láb) szó mellett „irodalmi alak”, a *нога* (láb) mellett pedig „nyelvjárási alak” minősítést találunk. Ezzel erősen behatárolták a szavak „értékét”. Az irodalmi nyelv élő organizmus, amely folyamatosan változik. Ez jellemző a lexikára, hiszen a bolgár nyelv, mint sok másik, folyamatosan vesz át szavakat a nemzetközi szókincsből, vagy hoz létre újakat. Šklifov magyar példái azonban számunkra nem eléggé meggyőzőek, mivel olyan éles nyelvjárási különbségekről, mint az egykori déli szláv nyelvi kontinuum területén, a magyar nyelv tekintetében nem beszélhetünk.

A tanulmány felhívja a figyelmet a Fialat Macedón Nyelvészeti Társaság munkásságára (1891). A társaság jelentősége abban állt, hogy felfigyeltek az újbolgár irodalmi nyelv hiányosságaira. Az újbolgár irodalmi nyelv alapját ugyanis egyedül a keleti bolgár nyelvjárások alkották, ami megakadályozta széles körű elterjedését Macedóniában. A társaság eltökélt célja az volt, hogy a bolgár nyelvet ne csak orosz szavakkal gazdagítsák, hanem Bulgária egész területéről vett szavakkal. Mivel azonban nem találtak támogató visszhangra, 1894-ben befejezték tevékenységüket.

A fenti koncepció igazolására Šklifov röviden hivatkozik még néhány szélesebb körben ismert bolgár szótárra.

A tanulmány végén választ találunk arra a kérdésre, miért „most” kerülnek ezek a kérdések nagytitkos alá. A munka műfajánál fogva nem kerülhet meg bizonyos mérsékelt aktualizálást. Ez vezeti a szerzőt annak rögzítésére, hogy Macedónia a XXI. század Európájában, sőt később esetleg az Európai Unióban, akkor kaphat méltó helyet, ha múltját, s ezen belül nyelvének kérdéseit is, a történeti objektivitás alapján megnyugtatóan és elfogadhatóan tisztázza.

SZAKIRODALOM

- Király Péter 2003. *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása*. Nyíregyháza, 440–5.
- Markov, Boris 1977. Третирањето на јазик во словански језики од проф. Р. Нахтигал 'Nahtigal professzor értelmezése a szláv nyelvekről' In: *Nahtigalov Zbornik ob stoletnici rojstva*. Ljubljana 215–33.
- Marti, Roland 1993. *Slovakisch und Čechisch vs. Čechoslovakisch, Serbokroatisch vs. Kroatisch und Serbisch*. In: *Slavistische Studien zum XI. internationalen Slavistenkongress in Preßburg /Bratislava*. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 289–317.
- Moguš, Milan 1970. *Čakavsko narječje 'A ča nyelvjárás'*. Zagreb.
- Nyomárcay István 1997. A szerbhorvát nyelvkérdés. *Nyr.* 121: 204–13.
- Nyomárcay István 2002. Nyelvi helyzetkép déli szomszédainkról. *MNy.* 98: 1–11; 204–13.
- Rehder, Peter 1998. Das Makedonische. In: *Einführung in die slavischen Sprachen*. Darmstadt 1991, 331–46.
- Reiter, Norbert 1993. Das mazedonische Glied in der Südslavenkette. In: *Slavistische Studien zum XI. internationalen Slavistenkongress in Preßburg/Bratislava*. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 351–62.